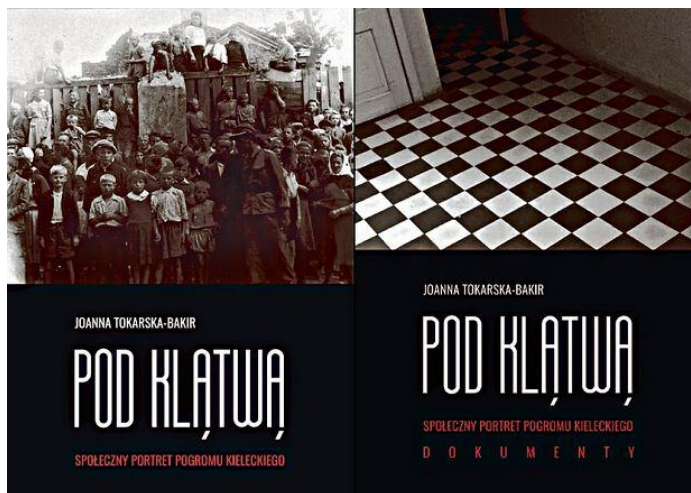

**POD KLĄTWĄ. SPOŁECZNY PORTRET POGROMU
KIELECKIEGO – NOWA PUBLIKACJA
PROF. DR HAB. JOANNY TOKARSKIEJ-BAKIR**

Dnia 28 lutego na rynku wydawniczym pojawiła się dwutomowa publikacja prof. dr hab. Joanny Tokarskiej-Bakir, zatytułowana *Pod klątwą. Społeczny portret pogromu kieleckiego*.

Pod klątwą. Portret społeczny pogromu kieleckiego, 2 tomy, Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca, 2018

Pogrom kielecki wciąż stanowi ważny przedmiot debaty publicznej w Polsce. Dotyczyły go dwa śledztwa prowadzone przez polskie władze powojenne. W pierwszym, które władze komunistyczne rozpoczęły natychmiast po masakrze, usiłowano dowieść, że była ona akcją zbrojnego podziemia. Pod koniec dochodzenia drugiego, prowadzonego po roku 1989, forsowano przede wszystkim hipotezę, że przyczyną pogromu była ubecka prowokacja.

Przedstawiana książka, oparta na rozległej kwerendzie w Instytucie Pamięci Narodowej w latach 2013–2017 i innych archiwach, sta-

nowi szczegółowy audyt obu tych postępowań. Był on możliwy również dlatego, że po śmierci Michała Chęcińskiego, świadka w śledztwie z lat 90., który był zwolennikiem tezy o radzieckiej prowokacji, autorce książki udostępniono jego archiwum domowe.

Pod klątwą. Portret społeczny pogromu kieleckiego to mikrohistoryczny fresk odsłaniający nieznane aspekty wydarzeń. Książka stawia sobie dwa główne cele. Zadaniem tomu pierwszego, zawierającego szczegółową analizę pogromu, jest prezentacja społecznego kontekstu, w którym stał się on możliwy: nastrojów, przekonań, światopoglądów ścierających się w kieleckim życiu codziennym w drugim roku po wojnie. Celem tomu drugiego było skompletowanie najważniejszych źródeł dokumentujących to zdarzenie, w tym wielu niepublikowanych zeznań Żydów ocalałych z pogromu. Pozwoliły one na zrekonstruowanie doświadczenia ofiar obłożonych w domu przy ul. Planty 7. W dalszej perspektywie zgromadzona w tomie dokumentacja umożliwiła skorygowanie dotychczasowych list ofiar, z których aż 17 nie zostało zidentyfikowanych. Przyczynkiem do fenomenu świadectwa jest też zestawienie zeznań sprawców i ofiar z obydwu śledztw, które dzieli pięć dekad.

Dzięki protokołom przesłuchań z lat 40. i 90., dokumentom osobistym, prasowym i notarialnym, w książce zarysowano sylwetki osób składających się – z jednej strony – na kielecki tłum pogromowy, z drugiej na ówczesne instytucje władzy (Milicja Obywatelska, Wojsko Polskie, Urząd Bezpieczeństwa, Urząd Wojewódzki). Instytucje te, rekrutujące się z przedstawicieli tego samego społeczeństwa, którego bezpieczeństwa strzegły, nie tylko nie opanowały krytycznej sytuacji, ale same włączyły się do pogromu. Analiza biografii aktorów zdarzenia odsłania zupełnie nieznaną, nieideologiczną historię Polski, oglądaną z perspektywy Kielc.

(Oprac. Zespół Obsługi Badań Naukowych)

Prof. dr hab. Joanna Tokarska-Bakir – antropolożka kultury w IS PAN. Autorka monografii: *Wyzwolenie przez zmysły. Tybetańskie koncepcje soteriologiczne*, Wrocław 1997; *Obraz osobliwy. Hermeneutyczna lektura źródeł etnograficznych*, Kraków 2000; *Legenda o krwi. Antropologia przesądu*, Warszawa 2008; *Okrzyki pogromowe. Szkice z antropologii historycznej Polski lat 1939–1946*, Wołowiec 2012. Członek Rady Naukowej IS PAN, redaktor naczelnia pisma „Studia Litteraria et Historica”, wydawanego przez IS PAN.

„TA HISTORIA ZACZYNA SIĘ ZAWSZE TAK SAMO”

Dorota Wodecka: Dlaczego antropolożka napisała książkę o pogromie kieleckim?

Joanna Tokarska-Bakir: Zainspirowała mnie Diane Vaughan, etnografka, która badała katastrofę promu kosmicznego Challenger. To zdarzenie przez długi czas też było przedmiotem rozmaitych spekulacji. Systematycznie analizując dokumenty NASA, Vaughan dowiodła, że przyczyną katastrofy nie był zamach ani spisek, ale kultura organizacyjna inżynierów, notoryczne zaniżanie standardów i lekceważenie procedur. W pewnym sensie podobnie było w Kielcach. Od jesieni 1945 roku narastał tam kryzys społeczny. Z jednej strony instalował się komunizm, z drugiej – zatrudnieni przez komunistów milicjanci, wczorajsi partyzanci NSZ, AK, BCh i AL, gorątkowo usiłowali zatrzeć ślady własnej przeszłości, w tym wojennych mordów na Żydach. Dołączała się do tego histeria dotycząca przejętej przez Polaków własności żydowskiej. A także panika demograficzna związana z powrotem żydowskich repatriantów z ZSRR. Pogrom kielecki można opisać jako samozapłon tych trzech czynników. Plotka, że Żydzi porywają dzieci, była raczej usprawiedliwieniem niż przyczyną pogromu.

Fragment wywiadu D. Wodeckiej z J. Tokarską-Bakir pt. *Chrystus z UB*, „Książki”, 2018, nr 1, s. 16–19. Tytuł zaczerpnięto ze strony 19. Także na stronie internetowej: <http://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,23033613,joanna-tokarska-bakir-pogrom-kielecki-nie-byl-ubecka.html>

ZŁOŻONY OBRAZ BOŚNIACKIEJ DIASPORY (SEMINARIUM ZAKŁADU LITERATUROZNAWSTWA I KULTUROZNAWSTWA IS PAN)

Dnia 6 lutego 2018 roku, podczas otwartego seminarium Zakładu Językoznawstwa IS PAN, dr Agata Jawoszek wygłosiła referat, w którym zaprezentowała wyniki badań przeprowadzonych w ramach finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki projektu „Bośniacka diaspora – modele narodowej autoidentyfikacji” trwającego od 2013 do 2016 roku oraz konspekt książki, nad którą aktualnie pracuje. Uczestnicząco-obsługujące badania terenowe dr Agata Jawoszek prowadziła w Turcji, Austrii, Niemczech, w Skandynawii oraz w krajach byłej Jugosławii.

Badaczka odwiedziła największe skupiska emigrantów z Bośni i Hercegowiny, brała udział w przeglądach folklorystycznych, świętach religijnych i Dniach Kultury Bośniackiej, podczas których nagrywała wywiady z aktywistami, animatorami życia Bośniaków i Boszniaków (bośniackich muzułmanów) na obczyźnie, z dyplomatami, duchownymi, artystami, pisarzami i „zwykłymi” przedstawicielami diaspory. Pytania dotyczyły powodów emigracji (zwykle stały za nią bolesne doświadczenia wojenne lub przyczyny ekonomiczne), doświadczeń z pierwszych lat spędzonych na obczyźnie, praktyk życia codziennego w nowym miejscu życia oraz kwestii związanych z tożsamością i poczuciem przynależności, lub jego brakiem, do społeczności kraju przyjmującego.

Nauka Koranu w Göteborgu (Szwecja). Fot. A. Jawoszek

Przez trzy lata podróży po Europie tropami Bośniaków dr A. Jawoszek zebrała dziesiątki fascynujących, często bardzo poruszających historii o doświadczeniu wypędzenia, wygnaniu i trudach emigranckiego życia. Ułożyły się one w złożony obraz bośniackiej diaspory, która wbrew pierwotnym założeniom nie stanowi jednolitej struktury, a między jej poszczególnymi skupiskami występują znaczne różnice. Za taki stan rzeczy odpowiada szereg czynników, spośród których za najważniejsze można uznać: historyczne uwarunkowania (od najstarszej diaspory w Turcji i Macedonii, przez diasporę dysydencko-polityczną w Szwajcarii i w USA, diasporę robotniczą w krajach niemieckojęzycznych i w Słowenii, uchodźczą w Chorwacji i Skandynawii), profil społeczno-ekonomiczny oraz specyfikę polityki emigracyjnej prowadzonej w danym kraju. ➤

Zaskakujące okazało się na przykład dostrzeżenie silnej marginalizacji społecznej i gettoizacji Boszniaków w nieprzychylnym im, choć językowo, geograficznie i kulturowo bliskiej Słowenii (liczne przykłady wypierania się bośniackiego pochodzenia ze względów na możliwe konsekwencje zawodowe i społeczne). Podobnie zaskakujący okazał się znaczny stopień zintegrowania Boszniaków z ludnością albańską, kosowską i turecką w Macedonii (wspólne praktyki religijne, mieszane małżeństwa itp.) oraz niemal całkowita integracja Boszniaków w Chorwacji.

Przeprowadzone badania wykazały także, że mieszkający poza granicami kraju, a pochodzący z Bośni i Hercegowiny, Serbowie i Chorwaci niezwykle rzadko utożsamiają się ze swoją ojczyzną, głównie z powodu wojennych zaszłości. Nie funkcjonują więc w przestrzeni bośniacko-hercegowińskiej diaspory wyznaczonej przez muzułmańską wspólnotę religijną, bośniackie, wyraźnie orientalizujące kawiarnie i restauracje oraz domy kultury ciągnące swoim programem w stronę bośniacko-muzułmańskiego folkloru.

Pisarz bośniacki, Muhamed Mahmutović, mieszkający w Szwecji. Fot. A. Jawoszek

Aktualny kryzys migracyjny, rosnące napięcie związane z ryzykiem zamachów terrorystycznych oraz nastroje islamofobiczne dodatkowo pogłębiły dystans pomiędzy bośniackimi Serbami a Boszniakami, z drugiej zaś zacieśniły relacje między środowiskami muzułmanów pochodzących z Bałkanów.

Po wygłoszeniu referatu podczas dyskusji zadawano pytania dotyczące zarówno przebiegu i kontekstu badań, jak i konspektu książki, której wydanie jest planowane na 2018 rok.

(Oprac. A. Jawoszek)

Dr Agata Jawoszek – adiunkt w Zakładzie Kulturoznawstwa i Literaturoznawstwa IS PAN. Specjalizuje się w kulturze i literaturze Bośni i Hercegowiny ze szczególnym naciskiem na kwestie dotyczące tożsamości, problematyki etnicznej i islamu na Bałkanach. Autorka monografii *Boszniacy. Literackie narracje tożsamościowe po 1992 roku*, Poznań 2014.

Obchody Dni Boszniaków w Sandżaku w Słowenii.
Fot. A. Jawoszek

WSPOMNIENIE O PROF. WŁADYSŁAWIE KOWALENCE ORAZ PROF. ANDRZEJU WĘDZKIM (ZEBRANIE NAUKOWE IS PAN W POZNANIU)

Dnia 13 lutego 2018 roku odbyło się kolejne zebranie naukowe w poznańskiej placówce IS PAN przy ul. Błękitnej. Na zebraniu dr Wojciech Mądry przedstawił rezultaty swoich prac nad będącą w stadium recenzowania monografią poświęconą prof. dr. hab. Władysławowi Kowalencowi (1884–1966), długoletniemu pracownikowi Zakładu Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, będącego poprzednikiem obecnego Zakładu Historii Instytutu Sławistyki, redaktorowi *Słownika starożytności słowiańskich*, któremu wydawnictwo to zawdzięcza m.in. swoją wielotomową postać.

Zebranie naukowe w poznańskiej siedzibie IS PAN. Fot. B. Grunwald-Hajdasz

W drugiej części zebrania została przedstawiona sylwetka niedawno zmarłego prof. dr. hab. Andrzeja Wędzkiego (1927–2017), który kontynuował po śmierci prof. dr. hab. Władysława Kowalenki prace nad kolejnymi tomami *Słownika* aż do wydania w 1996 roku ostatniego tomu suplementów.

Szczególne zainteresowanie uczestników zebrania wzbudziły nieznane przedtem, odnalezione dopiero po śmierci prof. A. Wędzkiego w jego mieszkaniu notatki zawierające szkice krajoznawcze. Autor opisał w nich miejsca, do których dotarł w latach 1947–2015. Obejmują one 16 zeszytów z odręcznymi notatkami, szkicami i mapkami, stanowiąc cenne świadectwo postrzegania krajobrazu oraz zmian zachodzących w nim na przestrzeni kolejnych dziesięcioleci.

Dokumenty ze spuścizny prof. dr. hab. Andrzeja Wędzkiego. Fot. B. Grunwald-Hajdasz

Wskazano na szerokie zainteresowania prof. dr. hab. Andrzeja Wędzkiego, który, poza historią, poświęcał wiele uwagi archeologii, historii sztuki i krajoznawstwu. W zeszytach odnotowywał rezultaty swoich własnych badań powierzchniowych, rejestrował znaleziska, opisywał ślady kultury materialnej. Pasją profesora było też kolekcjonowanie numizmatów.

Przeglądanie odnalezionych pamiątek wzbudziło wielkie zainteresowanie obecnych. Temat nie został wyczerpany i będzie kontynuowany po dokładniejszym przebadaniu całej spuścizny naukowej profesora, także tej przekazanej wcześniej do Archiwum PAN w Poznaniu, przyczyniając się niewątpliwie do lepszego poznania sylwetki współtwórcy *Słownika starożytności słowiańskich* oraz dziejów Zakładu Historii IS PAN.

(Oprac. W. Mądry)

Dr Wojciech Mądry – adiunkt w Zakładzie Historii IS PAN. Obecnie zajmuje się historią polskich badań sławistycznych, zwłaszcza powstaniem, rozwojem i specyfiką poznańskiego ośrodka sławistycznego w latach 1919–1939.

**GWARY WIELKOPOLSKIE W PRZESTRZENI
MEDIALNEJ (SEMINARIUM ZAKŁADU JĘZYKOZNAW-
STWA IS PAN)**

Dnia 6 lutego 2018 roku, podczas otwartego seminarium Zakładu Językoznawstwa IS PAN, mgr Bartosz Cemborowski wygłosił referat na temat *Wykorzystywania cech fonetycznych dialektu wielkopolskiego w wypowiedziach internautów*. Przedstawiony materiał stanowił część rozprawy doktorskiej przygotowywanej pod opieką dr hab. Ewy Golachowskiej, prof. IS PAN i dr. Błażeja Osowskiego z UAM.

W trakcie wykładu zaprezentowane zostały główne cele i założenia przygotowywanego doktoratu dotyczącego *Prestiżu i funkcjonowania gwar wielkopolskich w przestrzeni medialnej*. Autor przedstawił niespotykaną dotychczas sytuację socjolingwistyczną, jaka ma miejsce w Wielkopolsce – negatywnie dotąd traktowane gwary stają się obecnie elementem identyfikacji i powodem do dumy. Wielkopolanie przestają wstydzić się regionalnej odmiany polszczyzny, a co więcej zaczynają się nią szczyć i traktować jako część swego dziedzictwa. W związku ze zmianą podejścia do gwar podejmowane są różnego rodzaju działania mające na celu podniesienie prestiżu lokalnej mowy. Użytkownicy wykorzystują do tego m.in. sieć internetową, w której starają się również komunikować w gwarach. Działania tego typu dają niezbadany dotychczas materiał dialektologiczny, który stanie się przedmiotem analizy w przygotowywanej rozprawie.

Autor referatu podkreślił, że w trakcie analizy materiału ujawniają się cechy grup wokalicznych i konsonantycznych, które w języku badanych użytkowników występują najczęściej i uważane są przez respondentów za charakterystyczne dla lokalnej mowy w Wielkopolsce. Do cech z zakresu wokalizmu, które najczęściej odnotowywane były w języku badanych, należą: labializacja, zmiana barw samogłosek przed spółgłoskami nosowymi, rozkłady nosowości, podnoszenie artykulacji e > i, przejścia ał > oł. Z kolei z zakresu konsonantyzmu najliczniej występującymi cechami były: zanik wewnątrzwyrazowego -ł-, zanik -j w końcówkach wyrazów oraz zachowanie twardego -w. Ujawnione w trakcie badań cechy uważane

są przez internautów za charakterystyczne dla gwar wielkopolskich, przez co używane są w trakcie komunikacji w badanej przestrzeni medialnej. Działania podejmowane przez Wielkopolan, w tym również ich komunikowanie się w lokalnym systemie, dają nadzieję na to, że gwary wielkopolskie całkowicie nie zanikną. Po referacie nastąpiła dyskusja na temat przygotowywanej rozprawy.

(Oprac. B. Cemborowski)

Mgr Bartosz Cemborowski jest doktorantem IS PAN. Pod opieką dr hab. Ewy Golachowskiej, prof. IS PAN oraz dr. Błażeja Osowskiego, przygotowuje rozprawę doktorską na temat *Prestiżu i funkcjonowania gwar wielkopolskich w przestrzeni medialnej*. Jego zainteresowania naukowe skupiają się wokół dialektu wielkopolskiego, pogranicza polsko-niemieckiego, socjolingwistyki i języka w nowych mediach.

**TURECKIE SERIALE. „ORIENT POLSKIMI OCZAMI”
(SPOTKANIE Z CZYTELNIKAMI BIBLIOTEKI)**

Dnia 21 lutego 2018 roku, z inicjatywy dyrektora Wypożyczalni dla Dorosłych i Młodzieży nr 44 w Warszawie, pani Iwony Biernackiej, zafascynowanej współczesną Turcją w aspekcie turystycznym, odbyło się spotkanie z czytelnikami biblioteki. Do spotkania dołączyła grupa czytelników-fascynatów tureckich seriali emitowanych w polskiej telewizji. Podczas prelekcji przedstawiono podstawowe informacje dotyczące tradycji kinematograficznej w Turcji i produkcji seriali telewizyjnych. Większa część spotkania dotyczyła tych aspektów tureckich oper mydlanych, które podobają się polskiemu telewidzowi i zjednują sobie ich wierność. W części poświęconej serialom kostiumowym takim, jak *Wspaniałe stulecie*, skonfrontowano wybrane realia historyczne z szesnastowiecznego Imperium Osmańskiego z obrazem serialowego pałacu sułtana. W kontekście seriali dotyczących współczesnej tematyki podkreślono przemiany emancypacyjne serialowych bohaterów i omówiono recepcję tych seriali na Bliskim Wschodzie. W krajach słowiańskich (jak Polska, ale i też kraje bałkańskie) pozytywna recepcja seriali tureckich, propagujących tradycyjną, patriarchalną hierarchię wartości z silnymi więzami wielopokoleniowej rodziny, z dominującą osobą seniora rodu, wydaje się znacząca w atmosferze kryzysu tzw. tradycyjnych wartości rodzinnych. Inna zupełnie sytuacja ma miejsce wśród muzułmanek na Bliskim Wschodzie, w krajach arabskich i Iranie, gdzie obraz muzułmańskiej, ale

nowoczesnej Turcji oraz figura kobiety aktywnej zawodowo zasiewa ziarno przemian społecznych, wpływających na emancypację kobiet i zmianę dynamiki relacji małżeńskich.

(Oprac. A. A. Kaim)

Dr A. A. Kaim. Fot. K. Chacińska

Dr Agnieszka Aysen Kaim – adiunkt w IS PAN, orientalistka, tłumaczka z języka tureckiego. Jej obszar zainteresowań to: literatura ustna i sztuki widowiskowe na Bliskim Wschodzie, kinematografia turecka, relacje Okcydent–Orient, wpływy tureckie na Bałkanach, mistycyzm muzułmański w literaturze i obrzędach, Polacy w Imperium Osmańskim. Wraz ze Stowarzyszeniem „Grupa Studnia O.” działa jako opowiadacz i animator kultury, realizując projekty kulturalne w kraju i za granicą. Autorka licznych publikacji naukowych i popularnonaukowych, a także autorskiej opowieści dla dzieci i młodzieży *Bahar znaczy Wiosna*, nominowanej do nagrody literackiej w konkursie Książka Roku 2016 PS IBBY (III miejsce).

Upowszechnianie nauki i działalność na rzecz społeczeństwa są istotnymi elementami długofalowej polityki Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. Instytut angażuje się nie tylko w organizację wielkich przedsięwzięć promujących osiągnięcia polskiej nauki czy wydarzenia centralne (np. Festiwal Nauki w Warszawie), ale dociera także do mniejszych szkół i regionalnych ośrodków kulturalnych i edukacyjnych, działając na rzecz kształtowania otwartych postaw społecznych. Koordynatorem działań popularyzujących naukę w szkołach ponadpodstawowych z ramienia IS PAN jest dr Agnieszka Aysen Kaim.

„STUDIA LITTERARIA ET HISTORICA”, NR 6: HISTORIA HISTORII: STUDIA POLSKO-ŻYDOWSKIE

Na Platformie Czasopism Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk (ISS PAS Journals) jest dostępny 6 – polsko-angielski – numer czasopisma „Studia Litteraria et Historica” pt. *Historia historii: studia polsko-żydowskie* pod redakcją Konrada Matyjaszka (<https://ispan.waw.pl/journals/index.php/slh/issue/view/90>).

Dołączono doń część zatytułowaną *Ślady Bourdieu. Inspiracje, kontynuacje, rewizje* pod redakcją Michała Kozłowskiego i Anny Zawadzkiej, zawierającą teksty wygłoszone na konferencji, która odbyła się w Warszawie w 2013 roku i była organizowana przez Ośrodek Kultury Francuskiej (Wydział Filozofii i Socjologii UW), Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk oraz Interdyscyplinarny Zespół Współpracy Uniwersytet Warszawski (UW) – École des hautes études en sciences sociales (EHESS, Paryż).

Tematem numeru „jest kształt granic narracyjnego pola historii polskich Żydów, pola znanego od początku lat osiemdziesiątych XX wieku pod nazwą *studiów polsko-żydowskich*, a w angielskojęzycznym obiegu naukowym jako *Polish-Jewish studies*” (K. Matyjaszek, J. Tokarska-Bakir). Artykuły dotyczące historii badań na ten temat i nawiązujące do dziejów powstania wystawy głównej Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN, jak również teksty odnoszące się do literatury – w tym poezji Marceja 68 czy postaci czeskiej pisarki awangardowej z pierwszej połowy wieku XX wieku, Milady Součkovéj – podejmują szeroko zakrojony problem wykluczenia, relacji większości i mniejszości, pokazując m.in. meandry polityk historycznych różnych krajów i środowisk oraz „dyscyplinowanie debat” naukowych, jak też adresowanych do szerokiego grona odbiorców. Te motywy nie tylko łączą obydwie części numeru 6 SLH, ale stanowią niezmiernie ważny głos w toczącej się aktualnie dyskusji.

(Oprac. D. Leśniewska)

Zadanie („*Studia Litteraria et Historica* – stworzenie anglojęzycznych wersji wydawanych publikacji”) – finansowane w ramach umowy 560/P-DUN/2017 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę.

